

կը սիրենք յուսալ թէ Ազգ. Եկեղեցական Ընդհ. Ժողովը, խնդիրը իր բազմաբովանդակ մանրամասնութեանը մէջ նկատի առնելէ վերջ, իւրաքանչիւր հարցի քննութիւնը պիտի յանձնէ ձեռնհաս Մասնախումբի մը, անոնց հզրակացութիւնները և արտաքոյ Հայաստանի ապրող Հայութեան ևս տեսութիւնները ստանալէ վերջ, Ամենայն Հայոց Նորընտիր Հայրապետին նախագահութեան ներքեւ և Հայ Եկեղեցւոյ միւս նուիրապետական աթոռներուն և բոլոր վիճակային առաջնորդներու և ժողովներու ներկայացուցիչներուն մասնակցութեամբ կատարուած նոր գումարումի մը մէջ անյապաղ տնօրինելու համար պարտաւարտաշաճը:

* * *

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՒԱԳ ՏՕՆԵՐ

Հայ եկեղեցական պաշտամունքի տօնական բաժինին ամենէն խօսուն տեսարաններէն մին է որ մեր առջեւ կը բանայ Աւագ-Տօնեան շարքը:

Բուն ՏՕՆԻ — ինչպէս հայ բարեպաշտութիւնը կը սիրէր որակել իր բնաշխարհին մէջ Աստուածայայտութեան տօնը — նախօրեակին՝ այս մեծ սուրբերու յիշատակներուն այսպէս համախումբ հանդիսաւորումը, որ թէ՛ հին է ժամանակագրականօրէն, և թէ՛ զրեթէ նոյնութեամբ հասարակաց՝ բոլոր առաքելական հին եկեղեցիներուն, ունի իր որոշ նշանակութիւնը:

Անիկա կը ներկայացնէ տիեզերական եկեղեցիին ըմբռնումը մէկ կողմէ՝ Բրիստոսի հրաշալի ծագումին և միւս կողմէ՝ քրիստոնէական Հաւատքի կազմութեան և ծաւալումի պատմական պարագաներուն մասին:

Դաւիթ եւ Յակոբոս, մին՝ իրրեւ Աստուածահայր, և միւսն՝ իրրեւ Տեառնեղբայր, կը ցուցնեն մեր Փրկչին մարմնի և արեան կապը մարդկային ցեղին հետ. Յովհաննէս, քրիստոնէական միտքի և սիրոյ մեծ տեսանողն ու աւետարանիչը, կը բացայայտէ անոր աստուածութեան անճառ խորհուրդը. Ստեփանոս եւ Յակոբոս, երկու անդրանիկ նահատակներն, մին՝ հաւատացեալներու նորակազմ հասարակութիւնէն և միւսը՝ առաքելական խումբէն, մեր մտածումը կը տանին դէպի մարտիրոսական կեանքի այն դաշտը, որուն մէջ

կը բողբոջէր աւետարանական հաւատքի առաջին ծաղիկը. իսկ Պօղոս և Պետրոս, փրկութեան պատգամին զոյգ ձայնատար փողերը դէպի անսահման և անձանօթ հորիզոններ, կ'ըսեն մեզի թէ խաչին խօսքն ու կեանքը, Աւետարանի քարոզութիւնն ու նուիրումի իղձը ի՛նչ հրաշագործ ոյժեր եղան՝ իրականացնելու համար սուրբ Գաղափարի մը աշխարհակալութիւնը երկրի վրայ:

Սուրբերուն կեանքն ու արիւնը վկայութիւնն են ոչ միայն իրենց անձնական առաքինութիւններուն, այլ նաև ու մանաւանդ ճշմարտութեանը կրօնի մտատիպարին, Անոր՝ «որ փառաւորեալն է ի խորհուրդս սրբոց իւրոց»: Այդ ճշմարտութեան, գերազանց կրօնքի մը յայտնութիւններով մեր մէջ իջած, մեր արիւնին հետ զանգըւած ու մեր մարմինին մէջ տաղաւարուած այդ գերազոյն էակին մարդեղութեան մեծ և սքանչելի խորհուրդին է որ մեր սիրտը կ'առաջնորդեն եօթնեակ այդ աւագ սուրբերը, իրենց հոգւոյն ցոլքերով լուսաւորուած այն ճամբէն, որ իրենց կեանքը եղաւ Բրիստոնէութեան արշալոյսին մէջ: Ոսն առ ոտն փորձենք անցնիլ պահ մը այդ արահետէն:

ԴԱՒԻԹ

Աշխոյժ եւ սիրուն հօտաղը՝ որ իր քնարին ձայնովը խաղաղեցուց Սաւուրի խռովակոծ հոգին, կտրիճ պատանին՝ որ միակ հարուածով զգեստնեց վիթխարի այլազգին, սիրտբախ և բարի հայրը՝ որուն ապերախտ մէկ զաւկին մահը իր կուրծքէն թոցուց լաւահառաջ ճիշ մը. «ես՝ փոխանակ քո, որդեակ իմ», հանճարեղ կազ-

մակերայինը՝ որ խախտած գահի մը պատուանդանը ամբապնդելէ վերջ, կրցաւ նաև իրականացնել դարերէ ի վեր փայփայուած ազգային վահագնութեան մը երազը, քաջ և իմաստուն գործիչը՝ որ կրցաւ ի մի հաւաքել և դասաւորել ներքին կոխներով պառակտուած ցեղի մը ցիրուցանուած ոյժերը, և իրեններուն սիրելի և օտարներուն պատկառելի ընծայել իր հայրենիքը, իր ժողովուրդին և մարդկային ազգի պատմութեան մէջ պիտի չկարենար թողուլ որ եւ է լուսափայլ հետք, եթէ այս բոլոր առաւելութիւններէն աւելի եւ վեր՝ իր մէջ ապրեցուցած չըլլար բարոյական մարդը, գեղեցիկ և հզօր այն հոգին, որ իր մարդկօրէն գայթակմանէն և անկոմմենքէն միշտ կրցաւ վերականգնել զինքը, որ անոր ինքնակալի դմենայ երևոյթին տակ կենդանի պահեց շարունակ մարդաբան և բանաստեղծին խիղճը, որուն մէջ իր ժամանակակիցներուն նայուածքն՝ կրցաւ անհեղինակ մարդերէն աւելի Աստուծոյ ընտրեալի մը եւ «օծեալ»ի մը դէմքը, և որ ապագայ սերունդներուն իրաւունք զգացուց իր կերտած արքայական իշխանութեան ծրագրին և յօրինուածքին մէջէն ընդնշմարել երկնային թագաւորութեան մը տեսլանկալը։ Սաղմոսարանը, զոր օր մը իրեն վերագրեցին ազգային զգացումն ու հասարակաց կարծիքը, նախերգանքն է Աւետարանին։ Ծակատաղբուած էր որ Յեսէի որդիին ճգնիմ քնարը ի վերջոյ վերածուէր տիեզերական այն երգիծին, որուն մէջէն պիտի լսուէին մարդկութեան Հաւատքին, Յոյսին և Սիրոյն անմահ թրթռումները։ «Տէր ասոց ցիւս, որդի իմ ես դու, և ես այսօր ծնայ գեղեցիկ»։ «Ո՞ր խօսք, ասկէ աւելի, պիտի կրնար հաւատարմ մարդ էակին հոգեկան ցեղակցութիւնը Աստուծոյ հետ։ «Տէր հովուեսցէ զիս՝ ինձ ինչ ոչ պակասեսցէ»։ Երբ Տէրը իմ հովիւս ըլլայ, ա՛յ ոչ մէկ բան պիտի պակսի ինձի։ Այսինքն Աստուծոյ զգացումը, անոր խորհուրդը միայն պէտք է կառավարէ կեանքը։ Այո՛, ոչ միայն արեան կամ ցեղի այլ նաև հոգիի խորիմաստ հաղորդակցութիւն մը կայ ընդ մէջ թագապսակ մարգարէին և Անոր, զոր ի զուր չէ որ մարդոց Հաւատքն ու Համոզումը կոչեցին և ճանչցան «Որդի Դաւթի»։

ՏԵԱՌՆԵՂԲԱՅԵՐ

Այս տխուրը, նոյն ինքն Պօղոսէ կիրարկուած նախ (Գաղ. Ա. 12), ատոր համար նոյն իսկ՝ բացարձակ հնութեան և հարազատութեան լիուլի երաշխիքն ունի իր մէջ։ Մեզ չի հետաքրքրեր բնաւ այն հարցը թէ համաձնող եղբայրութեան թէ մերձաւորագոյն ազգակցութեան մը ակնարկութիւնը կայ այդ բառին մէջ։ Աւետարանի պատմութեան ընդհանուր իմացումը ոչինչ ունի անհամաձայն՝ մեր և առաքելական հին եկեղեցիներու հասկացութեան հետ այդ մասին։ Նոյնպէս, մեծ արժէք մը չունի ինքնին այն խնդիրը թէ Տեառնեղբայրը երկոստասաններէն է և նոյն՝ Ալփիան Յակոբոսի հետ, ինչպէս կը կարծեն Լատինք, յենով Գաղ. Ա. 19 համարին վրայ։ Այս վկայութիւնը լուսարանուած պէտք է նկատել Ա. Կորնթ. ԺԵ. 7 համարով։ Իսկ այն վճռական ապացոյցը՝ թէ Նոր Կտակարանի մէջ Առաքեալն Յակոբոս կը կոչուի միշտ Որդի Ալփիայ, իսկ Տեառնեղբայրը՝ Որդի Կղէովպայ, վերջնապէս կը ճշդէ արդէն մեր և արեւելեան միւս եկեղեցիներուն ըմբռնումը ի նպաստ երկուութեան, ինչպէս կ'ընդունին նաև Սուրբ Գրոց նորագոյն գիտունները։

Ինչ որ շատ աւելի պէտք է մտադրաւէ զմեզ իր անունին առջև, երկիւղած մեծարանքի այն վերաբերմունքն է, որով չըջապատուած է միշտ անոր անձը նորածին եկեղեցւոյ ներքին կեանքին մէջ. պարագայ՝ որ կը ցուցնէ առաջին քրիստոնեայ հասարակութեան ջերմ սէրը, որքան Յիսուսի ընտանիքին՝ նոյնքան նաև Տեառնեղբօր անձնաւորութեան հանդէպ։ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ անդրանիկ հոգեւոր իշխանութեան մէջ ստալին կը յիշուի ինքը Պետրոսի և Յովհաննէս հետ (Գաղ. Բ. 9)։ Իր կարծիքին կշիռն է որ եղբայրակցութեան մը կ'ուզէ միտքերը առաքելական դամարումի մը միջոցին (Գործք ԺԵ. 13), երբ տարակարծութեանց առաջին կոհակը սկսի էր յուղել զգացումները նորակազմ աւետարանական համայնքին մէջ, իրեն է որ նախ կը ներկայանայ Պօղոս, երբ վերջին անգամ երուսաղէմ կ'երթայ, իր առաքելական գործունէութեան մասին տեղեկութիւններ տալու համար կեղբոնի Մարմինին (Գործք ԻԱ. 18)։ Ինքն է որ, իբրև

պետը պահպանողական հոսանքին, իր անձին հեղինակութեամբ կը փրկէ Եկեղեցին վտանգաւոր հերձուածի մը պառակտումէն. այս ամէնուն համար էր տնշուշտ որ Պօղոս զայն կը կոչէր Եկեղեցւոյ սխներէն մին (Գաղ. Բ. 9), Ու այս ամէնը կը բացատրեն բացառիկ այն դիրքը զոր ունեցաւ ան առաքելական խումբին մէջ՝ առանց երկոտասաններէն լինելու, և նախկին Եկեղեցիին մէջ, իբրեւ անոր անդրաճիկ եպիսկոպոսը և զլուսը Քրիստոնէութեան՝ յետ Քրիստոսի:

Իր վայելած այդ յարգանքն ու համարումը բարձրօրէն արժեցուց անիկա լիութին բարի և բարեպաշտ կեանքի մը արժանիքով, առոր համար իր բոլոր ժամանակիցներէն կոչուելով «Արդար», ինչպէս կը վկայեն Յովսեպոս և Հեգեսիպոս:

Բայց անոր առաքելական սրտին կենդանի պատկերն է մանաւանդ «Կաթողիկեայց» կոչուած առաքելական այն թուղթը, զոր իրեն կ'ընծայեն Եկեղեցական հին աւանդութիւնը և աստուածաշնչական գիտութիւնը: Այդ թուղթին մէջ, որ նոր կտակարանի գրականութեան ամենէն ըսքանչելի զլուսներէն մին է, Տեառնեղբայրը երևան կուգայ ճշմարիտ քահանայապետի մը գիտակցութեան բովանդակ շուք ու շնորհքովը: Կրօնքն ու կեանքը, բարոյականն ու աշխարհը, սրբութիւնըն ու օրէնքը, հաւատքն ու գործը կը պարզարանուն անոր մէջ զճիւղ զգացումներու և հանգչած մտածմանց այնպիսի մեծավայելուշ տրամաբանութեամբ, որ բառերուն ներքեւ անյրէպ կը լսես աստուածային հոգիի մը հետ շատ կանուխէն ամենամերձ մտերմութեան մէջ եղած սիրտի մը ազնուական տրոփիւնները: Բաւական է կարդալ միայն զայն, առանց մեկնաբանական թարթափանքներու. պարզ կեանքի մը մէջ ապրած գերազոյն սրբութեան տեսարանն է ան, ջինջ՝ ինչպէս իր ակունքէն դեռ նոր բղխած ակունակիտ ջուրը: Զուր ջանք է անոր մէջ Պօղոսի տեսութեանց ներհակ զատումներ փնտելու փորձը: Սուրբ Դրոց մատենագրութեան վրայ արդիական պղտոր տեսակէտներէ և դաւանական հակամարտութեանց անկիւնէն նայելու ճիգը՝ որուն անձնատուր եղած են շատեր, զորմ անսղիղ մտայնութեան,

սխալ արդիւնքներու միայն կը տանի միտքը: Երկու առաքեաներու վարդապետութիւնները բացարձակապէս նոյն են իրենց խորքին մէջ. Պօղոսի պանծացուցած հաւատքը մի միակ հիմն է բարի գործերու, իսկ Յակոբոսի տարփողած բարեգործութիւնը այն է որ կրնայ բղխիլ ճշմարիտ հաւատքէն միայն:

Ս Տ Ե Փ Ա Ն Ո Ս

Շնորհաց և զօրութեան օծութեամբ հմայիչ ամենէն սրբափայլ դէմքը, զոր Երուսաղէմի առաջին Եկեղեցին հրիտակեց Քրիստոնէութեան՝ յարացոյց պատկեր աւետարանական առաքինութեանց:

Իբրեւ հաւատքի և գիտութեան մարդ հաւատարապէս, առաջին պտուղն է անիկա կրօնական և իմացական ոյժերով ոգեւորուած այն շարժումին, զոր հելլէն միտքն ու հրէական հոգին, Արեւելքն ու Արեւմուտքը ներկայացնող զոյգ ազնուական ցեղերուն հանձարը ծնաւ խաչին հովանիին ներքեւ:

Իր անձը անհրաժեշտութիւն մըն էր անդրանիկ քրիստոնեայ հասարակութեան կեանքին մէջ. անկարելի էր որ Քրիստոսի շունչովը դեռ թաթաւուն այն պարունակին մէջ՝ որ այդ նորակազմ համայնքին բարոյական մթնոլորտը եղաւ, շատ կանուխէն չյայտնուէր իրեն պէս կտրի՛ ու ամբի՛ծ նկարագիր մը, ու անհնար էր որ Քրիստոնէութիւնը կարենար ընթացք առնուլ առանց դիւցաղնական այն սրբութեան՝ որ իր նախավկայ մարտիրոսութեան հանգէսը եղաւ:

Անստղիւտ արժանիքի մը արդար պանծացումն է անմահ այն էջը (Զ. 8 — Ը. 2), զոր Դործք Առաքելոցը, Եկեղեցւոյ պատմութեան աստուածաշունչ այդ գիրքը, նուիրած է անոր յիշատակին:

Հաւատք և Սէր. խաղաղութիւն և քաջութիւն. ահա՛ այն երկու գիծերը որոնք անոր հոգւոյն գեղեցկութիւնը կը բնորոշեն. երկնասլաց զոյգ թեւերը, որոնց ոռջև՝ առաջին օրէն՝ կը բացուէին ամուր հաւատքի մը լոյսով պայծառացած հորիզոններ:

Խորհուրդի և խօսքի մարդ գերազանցապէս, ինչպէս կը ցուցնէ մովսիսական մոլեկրօնութիւնը ըմբերանող իր ճառը,

քրիստոնէական ջատագովութեան առաջին այդ հրաշակերտը, անիկա նոյն ատեն եղաւ զգացումի եւ գործի ռահվիրայ մը: Նորածին Եկեղեցին, որ աղքատներու հասարակութիւնն մըն էր իրապէս՝ իր սկզբնաւորութեանը մէջ մանաւանդ, անոր տաղանդին կը պարտի վթութեան գործին տալին կազմակերպութեան լուսավոյն արդիւնքները: Իր շնորհիւ էր որ աշխարհ պիտի հասկնար ընդհուպ թէ Աւետարանի ծառայութեան գործը ճշմարիտ միութեամբութեան այն սեղանն է նոյն ատեն, որուն վրայ սէրը հաւատքին հրաշագործած հոցը կը բազմացնէ ամէն օր ճակատագիրէն հարուածուածներուն առջև:

Բացուած երկինքը, զոր անհուն կապոյտին գոգը տեսաւ ան իր քարկծումին ամենէն ահաւոր կտտանքներուն մէջէն, քրիստոնէական գիտութեան մէջ ընդ միշտ տպաւորուած մնաց այնուհետեւ իրրեւ գաղափարական նկարը սրբութեանը եւ մեծութեանը Տիեզերական Եկեղեցիին, որուն հիմունքն էին որ, Խաչին մեծ Զօհէն ետքը, անգամ մը եւս կը նուիրագործուէին իր զինուածովը:

Անժխտելի է աղերսը, որ կայ ընդմէջ առաջին նահատակին երկրաւոր կեանքը փակող այս տեսլիքին եւ անոր միջեւ՝ որ Դամասկոսի ճամբուն վրայ յետոյ պիտի բանար քրիստոնէական գործունէութեան կեանքը Եկեղեցւոյ մեծ կազմակերպչին Պօղոսի, որ մարտիրոսութեան այդ պահուն, դեռ Սօղոս հայածիլ՝ բայց արդէն բղքբաւելի սկսած խղճմտանքով մը՝ ղիտեր էր իր որսին արիւնոտ տեսարանը:

Պօղոսի հոգին հրաշալի ծնունդն է Ստեփանոսի հոգեվարքին: Այս վերջինին մէջէն է որ բացուած երկինքին փառքը, Աստուծոյ եւ իր Որդիին լոյսը, փողփողենէջ ըկերկեկումով անցաւ եւ բազմեցաւ առաջինին սրտին խորը, հոն կազմելու՝ կերտելու համար Աւետարանի ամենէն մեծ ղեւցազնին եւ գործիչին նկարագիրը: Ստեփանոսի ճառը, խօսուած՝ Սենեարիոնի առջև, յատակաղիծն է բաղմաթիւ ու բազմակերպ ընդլայնումներով պէսպիսութեամբ այն քարոզութեան, զոր հրեայ եւ հեթանոս կրօնական ատեաններու, իմացական կաճառներու եւ ունկնդիրներու ակումբներու առջև շարունակ արտասանեց մեծ առաք-

եալը մինչեւ իր կեանքին վերջը, եւ որոնք անոր աւետարանչական գրականութեան եւ եկեղեցւոյ աստուածաբանական մատենագրութեան անկորնչական յիշատակարանները եղան:

Ստեփանոսի մահով է որ կը բացատրուի Պօղոսի կեանքը. Ստեփանոսի արիւնոյն է որ առաջին անգամ ռոգզուեցաւ Քրիստոսի Խաչով արօրադրուած այն դաշտը, որ Աստուծոյ թագաւորութեան իրաւունացումը եղաւ երկրի վրայ:

Ոչ միայն իր անունովը, այլ մանաւանդ իր հոգւոյն խորհուրդովը՝ քրիստոնէական հաւատքին պսակը եղաւ Ստեփանոս:

Այդ խորհուրդին մասսեկոռու եռնի էր որ, երկու դար ետքը, Տերտուղիանոս պիտի գրէր. «Արիւն մարտիրոսաց՝ սերմն քրիստոնէից»:

Թ.

ԿՐՈՆՔԻ ԻՄԱՍԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Բ. ԿՐՈՆՔԻ ՍԿԶՐՆԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ
ՈՒ ԶԱՐԴԱՅՈՒՄԸ

Թէ ի՞նչ էին նախամարդոց ամենէն նախնական հաւատալիքներն ու սովորութիւնները՝ ոչինչ կարելի է ցուցնել կամ ըսել: Այդ մարդին մէջ կատարուած պըրպտումները զմեզ կը հասցնեն առ առաւելն երեք գլխաւոր հաւատալիքներու եւ մի քանի յարակից տարրերու.

ա. Այն հաւատալիքը, որու համաձայն բնութեան մէն մի տարրին մէջ զգի մը կար՝ մարդուս աւնեցած կամքով ու կեանքով (animatism): Այս ըմբռնումը որքան ալ ծանծաղ, սակայն ամենէն բնականն էր նախամարդուն համար՝ իր եւ անոնց միջեւ տեսնել հանդիսութիւն մը: Գլխաւորաբար ծառերու, ջուրերու եւ ժայռերու հետ կապուած էր այս ըմբռնումը: Հաստարմատ ծառի մը ամենի տեսքը, երկնաբերձ ծառերու պտերակի մը տատանումը եւ նոյնիսկ պտղատու ծառի մը բերքը ոգիներու արգասիքը կը նկատուէին: